

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 3

Fylke: Telemark

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Lunde

Emne:

Brynet

Bygdelag: Nardbygda

Oppskr. av

Johannes Sproue

Gard: Sproue (-Boite ois)

(adresse):

Løvenseid (Telemark)

G.nr. 2 Br.nr. 4

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

Deils eller eiga røynsle,
men helst etter medan-
nemnde

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Jørgen Kristensson Lunde, smikkar. f. $\frac{15}{3}$ 1865

SVAR

1. Det vanlege namnet er brynestein. Namnet „bry-
net“ er mindre bruka. „Hein“ er ikkjend nemning i
Lunde, Telemark. (men nytta i dei øvre bygdene)
2. Det brukast nå mest bryne av kunnstein, men
og av naturstein. Naturlig brynestein er ikkje å
finna i bygda, utan den som er fødd inn her. Der
innførte naturlige brynesteine er komne frå
Eidsborg i øvre vest-Telemark. Ein kjenner
ikkje til andre som har handla med brynestein
enn dei vanlege handelsmennene (landhandla-
rene).
3. Alle reidskap blei fyrst slipa på ein vauley-
rind slipestein og etterpå kvest med brynestein.
Dette gjeld her i bygda både høvelsener, barber-
knivar finare preskjerarknivar osv.
4. Folk her kan ikkje hugse det er blitt fortalt om
ei tid, då ein ikkje slipa gjæu men bygna
eggen ut med hamar. Liksom gjæu blei
og sigd og „skjæri“ slipa fyrst og brynt
etterpå. („Skjæri“ (ei) er det same som det
andra kalla „skjæri“ og brukast til å skjera
korn med og til å „repje“ laiv med). Kra-
tid skikken med å slipa gjæu - eller
„gjæ-ar“ som me seier her - kom til bygda,

2

synest det ikkje vera nokon bygdemann nå som
veit. Nokon skilnad mellom slipeljåar og
dei eldre tynseljåar kjennast ikkje her,
med-di desse to nemningane synest vera
i kjende og i mytla. - Bitjörn (bitjarn) som
knivar, øksar, ljåar osv. blei laga på den
måten at dei mellom to uthanna jam-
bælar la ein ståbelle eller ståplate, kitta
opp allsaman i smiåvlen og banka det
ut med hamaren så det blei eit reidskap
på det laget som var ynskjeleg- eller bruke-
leg. Soleis blei tynninga gjort for herdinge,
men reidskapen blei ikkje slipa for han var
herda. Herda blei bitjarnet ved å bli gjort
gloande i smiåvlen og etterpå putta i kaldt
vatn. Terskill amboll (dragolsted) er i kjend
her. Dei brukta vanleg amboll. Ordet "dragol-
sted" er i kjend. Amboll kallast jamnast
her "smiåste(d)". Smiing (og tynning) av
ljåen blei gjort i smia hjå ein vanleg smed.
Eltis lya det nemmast at ljåane jamt blei førde
inn fra andre Fellemarksbygder, der ljåsmiinga
var konalt lenger enn her. Nest etter-
spruid var vel "Finnvöl-ljåene" (fra
Finn i Aist. Fellemark.)

5. Tennessteinen - eller "serna" som dei sejer
her - er kjend og brukast her, og blei vel
bruka litt ennå f. d. til kvessing av
hövelstener, men berre av fagomittarar.
Noko serleg namn på framgangsme ålen
med denne slipinga. veiz ein ikkje.

3 II
3
Ein tok ikkje slipesteinen med seg i slätte-
keigen. Om du nokon gong har vore ausleis
med dette, veit me ikkje her.

6. Kor lenge ein kan bruke ljåen utan å
slipa han på slipestein, kjem an på
kor mykje stein eller anna meinkaude
dei finst i slättekeigen, dinest på kor
turt og sturt grasit er. Ljåen bit best
i morgondagg eller regn. Klekk (vinge)
grass er bestare å slå enn "forstae" (gamea
grass som har stude for lenge på stivven)
Ljåen bli gjerne slipa på slipesteinen
kvar fri-økt: dagurd, middag, noon
og om kvelden for å vera i orden til
neste morgon. For slamskine kom bit
for 50-60 år sidan var slättekarane ute
i slättekeigen all ved 4-1/2tida om
morgonen. Ute i slättekeigen bryute dei
ljåen med ljåstikka som dei gjerne
hadde smurt over med "slipestein-
grit" (-grjöt) Skulle so henda at
ljåen hadde fått ein skar eller blitt
sers hardt medfaren, laur dei some-
tiden bruke brynesteinen på han fyre
ljåstikka. Bryneikka kallar her
i bygda ljåstikka. Ho laur vera gjort
av rotten eik om ho var som ho
skulle. Ho var om lag 5 dm lang med
skaffet som var rindspikka. Inverkind-
en på ljåstikka var rektangulær, og
bae dei breiaste ridene var brynepla-
ker. På dei smurde dei slipestein-
grjötet når dei skulle bryna.

8 Langljåen bli teke av arvet når dei

2228

4
skal blija, men stüttljæn blir seke av. Dette
kjem ikkje av festegreiene, for dei er sameleis
for langlja og stüttlja. I eldre tider blei
ljæn fest til arvel med „viubast“ eller med
lar-bast. „Viubast“ var ei mjuk vidje som
på den eine side - den næraste arvel var
flat-spikken og på den andre sida hadde
borken på. Vieren var det treslaget ein
helt spikka „ljabast“ av. Ljabast blei
runda rundt „kjæge“ (fastel) på ljæn og
arvel og kila fastare med tre „spitår“.
I sluden for viubast bruktes seinare
for det meste lar-bast (lar-reim). Nå
blir mykje bruka jarubast med skrive-
og skrivemykkel. Når ein slipar ljæn,
held ein eggen mot seg.

9. Når ein bryter langljaen - har ei då rett
fast i arvel, ~~holder ein arvel i borken~~
og grip med vinstre handa rundt „kjæ-
ge“ eller over „bakken“ på ljæn. So stryk
ein med høgre handa ljæstikka skifte-
vis langssette bœe flarsidene av ljæn
soleis at stroka går nedover mot eggen
og ikkje oppover eller tvers mot denne.
Stüttljæn held ein mellom knæa nær
ein brynet, ardi arvel er så stütt
berre 7-8 dm lang.

10. Nokon korn til å bera ljæstikka i brøn-
karer om lag ingenstad her. Første (vinstre)
handtak på langarvel er fæmt
skov ein eit spar - som høver til
det runde handtak på ljæstikka.
Såleis kan sluttetaren hadde i ljæstikka
medan, han slær. Hanngel på ein

hock eller korn til a bera gjästikke og sliper-
steingrüt i (og brynestein) er. skvatabölk.

Derne nemninga er kanskje komen frå dei
övre Fjellmarksbygdene, for kornen (eller hocken)
er ikkje i bruk her. Sit å ha brynegrjötet i
nyttast blikkboksas og hva eller som kan
höra.

11. Å bera brynet i eit obse- eller kühorn brukar
dei ikkje her. Men some kan finne på å

12. selja ein krok (gjört av ein spikas eller slikk)
fast i gjästikka, så dei kan få hekla ho
fast i ein bukseknapp bak eller i eit belte.

13. Både bryne av nativstein og kinnostein
blir vatt ("fikklet") for bruken, med vatn
- og sometider med olje - på steinbrynet, utan
nokoslag på trebryne (gjästikka). Blir gjäen
etterkvart meir skjend og ein vil vente
med slipinga til fri-ötta, smär ein
slipessteingrüt eller fin sand på
gjästikka. Gjäre brukast ikkje her nær
ein kvasser gjäre.

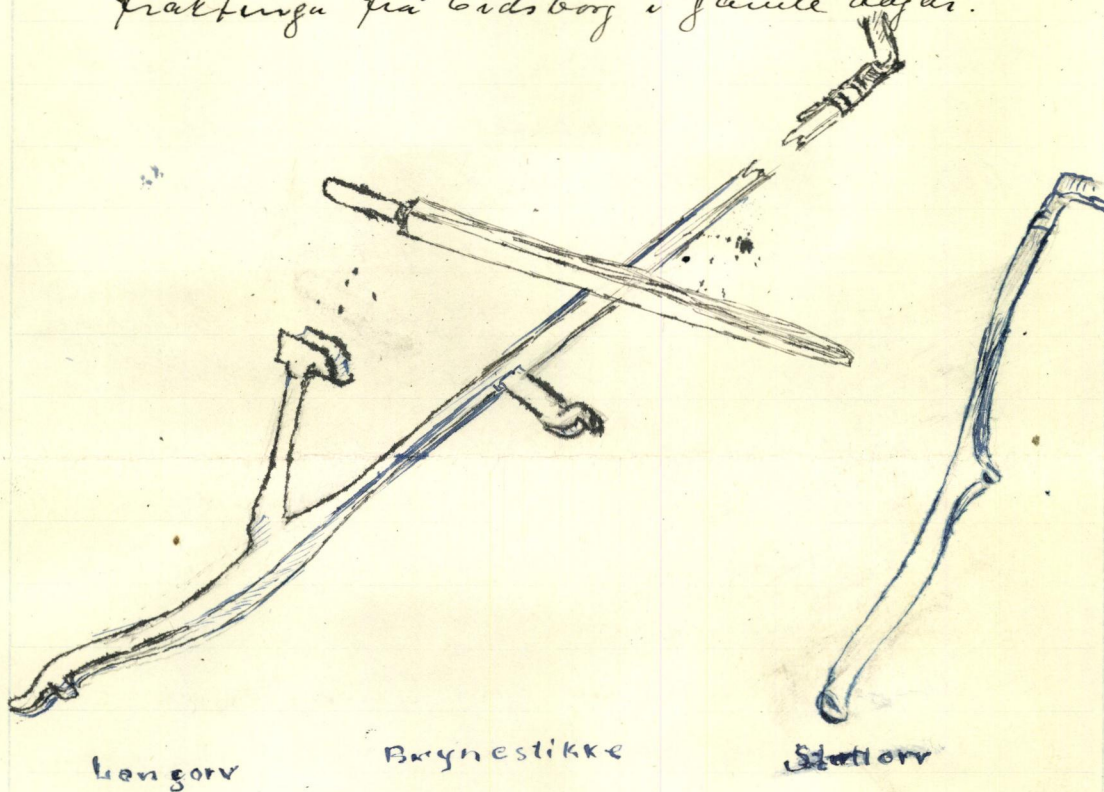
14. Mjölet eller zyrra som kjem fram ved
slipinga og som samalar seg i kupa (vann
beholderen) under slipetteinen, kallast
slipessteingrüt.

15. Medisinsk bruk (t.d. mot ringorm eller mot

16. hald eller stung) av brynesvarta er
ikjend her.

17. Det er heller ikkje kjend at brynesteinen
blir bette ved å ligge i maistivt eller jord
(det måtte ein ast vera i mygjen eller det some seffer)
Derimot meinerst det at ein har viss rojule
for at brynesteinen blir best når ein har
hira han ei stund i eld. Og dette bruk
kansk ermo (t.d. i Landsmarka, sydvest.

luten av Lunde herad). Her finst ennå ikkje så
 like Eidsborg-stein, att frå eldre tid. Finna
 bokstaveleg meint. For Bandak-Nordsjø-kanalen
 tid låg kjørevegen Ulefoss-Strengen så nær
 Nome-vatnet, at han etter kanaliseringa
 blei liggjande under vatn. Ved nedkapping
 (t.d. under vøling av dammar og sluser)
 bli fjera der den gamle vegen låg - liggjande
 stein. Og her finna ennå brygestein etter
 fraktinga frå Eidsborg i gamle dagar.

Brygestikka skulle helst stå stukken ned i ei
 myr om vinteren. Skipessteinen bli betre
 (om han er for hard) når ein ei tid legg
 han i hestemök.

18. Finnen i bakken er stiv og hard
 i solskin og nordavind
 da ein kan.

Han hoppas på stubben og vil
 ha alle kvast.

Han du skjje bryne
 så skende du fast.

18. Dette verset er ikkje fri künde.

Eg künde det berre på Overland
da eg var gjæring, sejer

Tor Olsson Tjornas (Tor Tjornas

er født på Overlandsheia i Seljord 1825

og kom hit til künde i 1898-1899)

„De kann'kje bryne; se Kristian
Asterdal (i Seljord, levde for omky 20 år
siden) De min' svolkebryne”

(stryke lange drag etter ljæen.

Gnuleik Overland (f. i Bø 1896 bodd i
künde siden ca 1930) fortel denne

regla: Svein Haugetand brynte
slik at brynesteinen «pladra»

til ljæen: „Asjær (Asgerd) og Svein,

Asjær og Svein! «at brynesteinen

Asjær og Svein, Asjær og Svein!
svara ljæen.

Regla gjev ein bokke av
kypuren i bryninga.

2228
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
adr. NORSK FOLKEMUSEUM
BYGDØY

